

„Thya illustranda”.

Beskrivelse af Thy.

Ufuldendt Skrift.

Tre Disputerøvelser fra Borch's Collegium i København
fra Aarene 1711-1713.

Af Niels Aagaard Ebbesen.

Oversat fra Latin af Læge K. Westh.

Niels Ebbesen Aagaard var født 1662 og blev i, en Alder af ca. 19 Aar Student fra Metropolitanskolen i København. 1689 blev han latinsk Skolemester, d. v. s. Rektor ved Latinskolen i Thisted, et Embede han beklædte i 13 Aar. Her var han en meget flittig Mand; han tog saaledes 1692 Baccalaurigraden og i 1696 Magistergraden ved Universitetet. Efter det Kendskab man har til hans senere Livs Førelse, tør man gaa ud fra, at han med Duelighed har taget sig af sin Skoles Ledelse. I øvrigt var Forholdene ved Latinskolen i Thisted ikke gode, og han skildrer Skolen som ”en Augiasstald¹⁾, til hvis Renselse jeg kunde ønske mig herkuliske Kræfter fra den højeste Guddom”. Om sine Medlærere, Hørerne, skriver han, at han ikke kan sige andet, ”end at de jo nok som flittig opvarter” deres Embede. Det var under hans Ophold i Byen, at Besættelseshistorien opskræmte Sindene, og han maatte ogsaa for Retten aflægge Vidnesbyrd om et Tilfælde af Hysteri, som han tilfældigvis kom til at overvære hos en af de saakaldte besatte.

Om hans Ledelse af Skolen vides i øvrigt intet; kun fik han i 1698 tilligemed Sognepræsten Sixtus Aspach ”en alvorlig Erindring om deres Skoles uklarede Regnskaber i Orden at bringe”. Opholdet i Thisted maatte alligevel efterhaanden synes ham utilfredsstillende, levende interesseret som han var for videnskabelige Sysler, hvorfor han i Brev, dat. ²²/₁₂ 1702, beder Biskop Bircherod i Aalborg om at maatte forlade Skolen til Nytaar ”udi Forhaabning at nyde nogen videre employe²⁾”. Han drog saa til København, hvor han kom paa Borchs Kollegium, og efter nogle Aars Forløb blev han dets Inspektør. Her paa Kollegiet boede han en Tid sammen med Ludvig Holberg, der roser ham for hans flittige Studier i det latinske Sprog. At han paa dette Omraade af sin Samtid blev anset for at være en fremragende Forsker, viser sig ved, at da Frederik Rostgaard begyndte Arbejdet med en dansk Ordbog, henvendte han sig til Magister Aagaard, som blev hans manglede Medhjælper og føjede den latinske Oversættelse til de danske Ord. Under sit Ophold paa Borchs Kollegium er det, han forfattede sine 3 Disputater om Thy, Thya illustranda, der udkom i Aarene 1711-13. Selv om dette Arbejde desværre er ufuldendt, har det dog sin Betydning, idet det er en af de første Beskrivelser af en enkelt dansk Egn; Aagaard er altsaa en af de første ”Hjemstavnhistorikere” her i Landet, og da det er Thy, som er skildret, har Redaktionen af Aarbogen ment, at en Oversættelse af disse 3 Smaabøger vilde have Interesse for dens Læsere. I øvrigt vendte Magister Aagaard tilbage til Skolevæsenet igen, idet han 1714 blev Rektor for Latinskolen i Køge, og her døde han 1717 i en Alder af 55 Aar.

¹ I den gamle græske Gudelære fortælles om Kong Augias, at han ejede en Hjord paa 3000 Kreaturer, hvis Stald ikke var bleven rensat i 30 Aar; den blev rensat af Herkules i Løbet af en Dag.
² Embede.

P. L. Hald.

Maaske vil nok en og anden undre sig over, at jeg

THYA ILLU-
STRANDA,
Quam
DISSERTATIONE SECUNDA
Publicæ disquisitioni submittit
NICOLAUS AAGARDUS
EBBERI F.
Unâ Defendente
Nobilissimo & plurimâ spes Juvene,
ESAIA NICOL. F. SMEDT,
In Auditorio

Die 26. Octobr. Ao. 1712. horis p.m. solitis.

Havnæ, Ex Reg. Majest. & Universit. Typographico.

Titelblad til det andet af de tre Smaahæfter, hvoraf Aagaards Beskrivelse af Thy består.
Titelbladene er omtrent ens til dem alle tre.

Beskrivelse af Thy,
hvilken i anden Disputerøvelse fremlægges
til offentlig Undersøgelse

af

Niels Aagaard Ebberson

i Forning med
den højædle og forhaabningsfulde Yngling
Esaias Niels F. Smedt

i
Borchs Kollegiums Auditorium
den 26. Oktober 1712 i den sædvanlige Eftermiddagstime.
København. Hs. kg. Majestæts Universitets Trykkeri.

har paataget mig at beskrive Thy, som er en af de
mindste af vort Fædrelands Provinser, og som kun faa

- selv af vore Landsmænd kender af Omtale og langt færre af Selvsyn. En saadan Forbavselse var vel heller ikke helt ugrundet, hvis man betragtede Sagen med vor Tids Opfattelse, som enten regner alt efter Udstrækning og ikke efter Vægt, eller som er i den Grad ked af det hjemlige, at den kun glæder sig over, hvad der i Ord eller i Gerning angaar Udlandet. Men

forbavselsen vil let høre op, saasnart jeg har klarlagt, hvad der er Grunden og hvad der forpligter mig til at paatage mig denne Rolle. For lang Tid siden modtog dette i Sandhed mit andet Fædreland mig med stor Velvilje og ernærede mig i flere Aar i Træk paa bedste Maade, hvis da efter Senecas³) Vidnedsbyrd: ”Fædrelandet er allevegne, hvor der er godt”. Imidlertid mindedes jeg Aristoteles⁴) Udsagn: ”En Gæst bør ikke altid være Gæst”, og da jeg efterhaanden havde bragt for Dagens Lys enkelte Ting, der var værd at lægge Mærke til, og som jeg havde bemærket var forbigaaet af andre, og som en Gang vil glæde Sindene, saa mente jeg, at jeg, for ikke at blive betragtet som en utaknemmelig Gæst af en saa venlig Vært, dog kunde gøre en lille Smule Gengæld for den velvillige Gæstfrihed, hvis jeg kunde belyse, hvad der hidtil havde skjult sig i Mørket, og idet jeg sankede de Aks, der var tilbage efter den velfortjente Dr. Ole Worms⁵) rige Høst, offentlig kunde fremstille et eller andet Mindesmærke, befriet for Rust, som allerede længe har ligget skjult i denne vestlige Egns Indre.

Men for, som man siger, at kalke to Vægge af een Spand, besluttede jeg, da jeg ansaa det for Uret, at denne ikke foragtelige Del af vort Fædreland paa Grund af sin Lidenhed enten var ganske uberørt eller kun løseligt omtalt af Geograferne, i det samme Arbejde at forudskikke en kort Beskrivelse af Provinsen, for at dette baade kan være et Venskabsbånd fra et huskende Sind og ogsaa være en Spore for flere til lignende Forsøg paa at beskrive andre Provinser af vort Fædreland, som de kender bedre. Thi saaledes vil det maaske en Gang ske, at de, der som Gæster i Hjemmet kun beundrer det fremmede, selv mod deres Vilje maa lære at sætte

passende Pris paa Fædrelandet, som vi har faaet i Fællesskab.

Efter disse korte Bemærkninger gaar jeg til selve Sagen, idet jeg først beder den velvillige Læser undskylde min Ringhed, hvis jeg ikke berører alt efter Ønske eller saaledes som Provinsen fortjener det, eftersom jo den, der beredvillig indrømmer sin Skyld, synes allerede at have betalt en Del af den.

- - -

Først drejer det sig om Navnets Oprindelse. Denne Landsdel kaldes for *Thy* af J. Kolding⁶) og af J. Pontanus⁷). Joh. Lyskander⁸) omtaler den som Thy-Distriktet eller -Provinsen. Rutg. Hermansen siger i sin Beskrivelse af Danmark: Ty eller Thy Herred. (Men det er mindre korrekt at sige Herred, da jo Provinsen bestaar af fire Herreder; men da han er fremmed, kan det undskyldes, at han har ladet sig lede paa Vildspor af Navnet Hanherred og har troet sig berettiget til at slutte fra Grænsefællesskab til et Fællesskab i Navn.) Vi selv siger Thy eller Thy Land.

For nøjere at efterspore Oprindelsen til dette Navn vil det være gavnligt først at høre andres Mening om denne Sag. Saaledes siger J. Kolding i sin Beskrivelse af Danmark, at ”Indbyggerne tror paa, at *Thy* kommer af at *tude*. Det fortælles nemlig, at disse nu træløse Egne forhen var bevoksede med de tætteste Skove, som var Skjulesteder for blodtørstige Ulve og andre vilde Dyr. Og nylig er der ogsaa fundet Stykker og Skaller af Nødder og Hjortetakker i Moserne som sikre Tegn paa ryddede Skove”. Joh. Is. Pontanus forsikrede det samme med omtrent samme Ord, men føjer dog til, at han tror, at den omtalte Tuden maa stamme fra Havets Brølen og ikke fra Vilddyr og Ulve.

Selv tror jeg dog ikke, at Thy skylder hverken de tudende Skove eller det brølende Hav sit Navn, især da denne Forklaring kun støtter sig til Indbyggernes Formodninger, et svagt Fundament; for hørte vi paa disse, vilde højst forskellige Prøver paa Navnetydninger være at finde i vore Landsdele. Saaledes bærer Vendsyssel efter Folkemeningen sit Navn *Vend-* eller *Vandsyssel* paa Grund af de mange

³ Seneca, romersk Digter og Filosof, død 65 e. Kr.

⁴ Aristoteles, en af det gamle Grækenlands største Filosofer, død 322 f. Kr.

⁵ Ole Worm, 1588-1654, dansk Naturforsker, Læge og Professor i København.

⁶ Jon Jensen Kolding, Præst, død 1609. Ud gav i 1594 en Bog, *Daniae descriptio nova* (En ny Beskrivelse af Danmark).

⁷ Johan Isaksen Pontanus, 1571-1639, Professor i Historie i Holland. Skrev paa Opfordring en dansk Historie.

⁸ Claus Christoffer Lyskander, 1556-1624. Sognepræst i Herfølge paa Sjælland. Blev 1516 udnævnt til kongelig Historieskriver.

Moser og de store Vandmasser, der især ved Vintertid oversvømmer Egnen. Morsø skulde betyde *Dødens Ø⁹*, fordi, som Rygtet fortæller, de dødsdømte forhen sendtes derover til de vilde Dyr uden nogen Fødemidler for langsomt at gaa til Grunde i mennesketom Ensomhed. Andetsteds skal det dog paavises, at Navnet har en anden Oprindelse.

At der forhen har været Skove i Thy, slutter jeg deraf, at jeg under mit Ophold der saa en Egestamme, som Bønderne under Tørvegravning nylig havde fundet, ligesom ogsaa hele Hasselnødder, hvis Skaller var bleven sorte af saa længe at have ligget skjult i Jordens Indre. Den daglige Erfaring lærer tilstrækkeligt, at Indbyggerne ogsaa kan forstyrres af Havets Brølen, naar det stormpiskede Havs brydende Bølger frembringer en saa frygtelig Torden, at det kan høres en hel Mil ind i Landet, selv i Stormvejr. Alligevel anser jeg det ikke for sandsynligt, at der skulde være strømmet en saa talløs Skare Ulve sammen i denne Egn, at de ved at opfylde alt med deres grufulde Tuden skulde have givet Stedet Navn. Thi Ordet at *tude* bruges alene om Hunde og Ulve blandt alle Dyr i egentlig Betydning, omend det i overført Betydning ogsaa bruges om andre Ting. Deraf kommer det kendte Udtryk: At tude med Ulvene. Og desuden, naar det vrede Ocean med ikke mindre Kraft styrter sig ind over de tilgrænsende Dele af Jylland, baade mod Nord og Vest, indser jeg ikke, hvorfor alene denne Provins fremfor de øvrige fortjener at benævnes af at tude.

Naar Pontanus tror, at *Thyrholm*, der grænser op til Thy (herom mere senere) er opkaldt efter *Thyra*, Gorms Dronning, Datter af den engelske Konge, Ædelred, (det samme har før ham Ørtel¹⁰) paastaet, idet han som Grund tilføjer, at hun efter Kejser Ottos Udmarsch af Jylland sørgede for, at hele Landet Syd for Slesvig befæstedes med en Vold), saa er det dog mærkeligt, at han ikke afleder Navnet paa hele Provinsen fra hende, da vi jo siger *Thyholm* (ikke *Thyrholm*) lige saa vel som *Thyland*¹¹).

Endnu mærkeligere er det dog, at han ikke har søgt Navnets Oprindelse i *Tyr*, der var en asiatisk Afgud hos de gamle hedenske Danskere, og som han paastaar

er den samme som *Mars*¹²). Efter ham kaldes den tredje Dag i Ugen for Tirsdag. Hvis derfor Forklaringen skulde søges i et af disse to Navne, er det sandsynligt, at dette Krig og Sejr elskende Folk hellere vilde opkaldes efter denne Gud, som tildeler Sejr, end efter en Dronning, om hun end er nok saa smykket med Fromhed og andre Dyder.

Saa vilde jeg snarere tro, at *Thy* kommer af thy, det vil sige Tjener, Slave, hvoraf vi har Ordene thive, Tjenere, thivi, Tjenestepige og Tyende. Men fra denne Forklaring afholdes jeg af Cimbrerfolkets medfødte Frihedskærlighed, som gør; at de hellere vil taale alt andet end Slaven, hvorfor det være langt fra mig at vove at paastaa, at et saa tappert Folk har villet laane sit Navn fra et af dem i den Grad forhadt Ord.

Den allerbedste af alle Forklaringer er efter min Mening den, at *Thy* kommer af *thiod*, der betyder *Folk*, saa at altsaa Thyland skulde komme af *thiodland*, det er: den folkerige Provins eller som Rudbeck oversætter det: det betydeligste Omraade, ikke saa meget med Henblik paa Størrelsen som paa Kvaliteten. *Thiod* sat til andre Navneord angiver noget fremragende, saaledes som nogle Eksempler skal vise. *Thiod-ar* betyder de store Floder eller Aaer. *Thiod-kongur* er lig Enevoldskonger, *thiod-skalld* betyder en fortræffelig Skjald, *thiod-vegr* vil sige den offentlige Vej. Denne min Mening bekræfter Hvitfeld¹³), naar han kalder Hovedvejen for Thy-Vej. Saaledes siger han om Kong Christian den Andens Tog til Sverige i Aaret 1520: ”Der er ikke uden tvende Veje til Lands, mand kand komme derind her af Danmark, som er Hull-Veyen og Thy-Veyen”, og paa samme Maade rundt omkring. Pontanus, som ikke var saa velbevandret i de nordiske Sprog, siger, at denne Vej af Svenskerne kaldes Tyveden. Heraf slutter jeg, at denne Forklaring paa Navnet er den bedste, der overhovedet gives. At vi hyppigere siger Thy end Thyland, kommer deraf, at Cimbrerne altid har tilstræbt og den Dag i Dag tilstræber Korthed i alle Sprogets Ord, et Faktum, der er alt for velkendt til, at det behøver at belyses ved Eksempler.

Thy er altsaa en Provins i det nordlige Jylland, hørende til Aalborg Stift. Mod Nord gaar det over i Hanherred, og mod Syd er det forbundet med Harsyssel ved en smal Landtange, som kaldes Harboøre. Mod Øst begrænses det af Limfjorden og

⁹ Det latinske Ord *mors* betyder Død.

¹⁰ *Abraham Ørtel*, 1527-1598, var Hofgeograf hos Filip d. 2. af Spanien.

¹¹ Paa et Danmarkskort, der er udarbejdet paa Foranstaltning af Henrik Rantzau (1526-1598), staar der ligeledes *Thirholm*, og i Forklaringen til Kortet bemærkes, at Thirholm er opkaldt efter Dronning Thira.

¹² *Mars* er jo som bekendt Krigsgud hos de gamle Romere.

¹³ *Arild Hvitfeld* skrev ”Danmarks Rigis Krønike”, som udkom i København 1595-1604.

mod Vest af det tyske Hav. Herved er Thy paa begge Sider i den Grad befæstet, at det, trygt i sig selv, mindst af alt behøver at frygte Angreb af fjendtlige Skibe, som selv udsættes for Farer fra Havet, fra Stormen og Revlerne, medens man andetsteds bygger Borge og Forter til Beskyttelse, som det koster meget at anlægge og endnu mere at vedligeholde. Thy er omtrent otte Mil i Længden og paa det smalleste Sted kun een Mil, men ellers to Mil bredt. Thy omgærdes saavel mod øst og Syd af ret høje Skrænter med deres friske grønne Farve et yndigt Skue for Øjet - som mod Vest af udstrakte Sandklitter og beskyttes herved mod det nære Havs indstrømmende Bølger.

Historien fra de ældste Tider fastslaaer, at Thy en Gang har været en Halvø, adskilt fra Harsyssel ved Limfjorden. Desuden fortæller J. Wolf¹⁴) i sin paa dansk skrevne Evighedskalender, at Limfjorden omkring Aar 2020 efter Verdens Skabelse løb midt gennem Cimbrenes Land fra Øst til Vest. Hans Ord lyder: De havde dend store Flood og Fiord Limfjord, som af Øster og Vester løber dennem tvært igiennem Landet.

Aar 948 efter Kristi Fødsel, medens Harald Blaatand var Konge i Danmark, drog Kejser Otto den Første, ogsaa kaldet den Store, ind i Danmark med en stor Hær og hærgede med Ild og Sværd, hvor han mødte Modstand, for at hævne, at Danskerne havde dræbt nogle sachsiske Bønder, og for at hævne Drabet paa en Markgreve, der af sin Fader Henrik, en slesvigsk Fuglefænger, var bleven sat til at beskytte Grænserne mod Danskernes Indfald. Saxo siger om Kejser Otto i sin 10. Bog: Efter uden Modstand at være draget gennem Jylland, der jo var rensed for kongelige Tropper, forhindredes han i at drage videre af Limfjorden, der den Gang med sine Vande spærrede for Vendsyssel, og slyngede sit Spyd, som han var en Mester i at bruge, i Havets Bølger for at efterlade sig et Minde og gav derved Sundet sit Navn". Ogsaa Hvitfeld bekræfter, at Kejseren ikke kunde komme længere, da han var kommet til det Sund, som blev opkaldt af ham. Heraf fremgaar det tydeligt, at Vendala (under hvilket Navn Saxo sammenfatter Thy og Hanherred) den Gang var begrænset af Vand, og at Limfjordens Udløb mod Vest paa den Tid ikke som nu var tillukket af Sand. Thi ellers vilde Kejser Otto lige saa let være trængt ind i Thy og Hanherred og det tilgrænsende

Vendsyssel, som de kejserlige Soldater i forrige Aarhundrede trængte derind.

Alb. Krautz¹⁵) erklærer, at Kejseren angreb Størstedelen af Jylland indtil dets nordligste Del; Adam af Bremen¹⁶) siger: "til det yderste Hav". Dette Udtryk anholder Pontanus og siger: "Hvis han, som det synes, hermed vil forstaa det norske Hav, i hvilket den nordlige Del af Jylland ender omkring Halvøen Skagen, tager han grundigt fejl, da det ikke er en Bugt af Havet, men af Limfjorden, som den Dag i Dag (eller snarere kun en Del af den) kaldes Oddesund, d. v. s. Ottos Sund efter Otto og den Lanse, som han kastede i Vandet for at markere Grænsen for sin Ekspedition mod Nord". Helmoldus¹⁷), der som det synes følger Adam af Bremen, begaar den samme Fejltagelse og kalder det det yderste Hav, og idet han tilføjer, at det skiller Normannerne fra Danskerne, gør han det til Overmaal klart, at han har ment det norske Hav og ikke, som han burde, denne Havbugt. Imidlertid skal vi ikke benægte, at man kan sejle fra dette Sund til Norge, og maaske tjener det til Undskyldning for Adam af Bremen, at han gør Vendsyssel, som ligger paa den anden Side af Sundet, til en Ø. Herved begaar han dog atter en Fejl, da det ikke er en Ø, men en Halvø, som mod Vest hænger sammen med det jyske Fastland. Jeg vilde dog snarere tro, at Adam af Bremen med "det yderste Hav" har ment Limfjorden, som baade af Saxo og af Lyskander kaldes "det limeriske Hav". Tilnavnet "det yderste" skulde saa skyldes, at det forhindrede Kejserens videre Fremtrængen. Her ser det ud, som Pontanus selv har begaaet en dobbelt Fejl:

For det første ved ikke at tage Tidsforskellen i Agt, naar han anholder Adam af Bremen, fordi han lader Vendsyssel være en Ø; thi paa Pontanus's Tid var Landsdelen Vendala ligesom den Dag i Dag forbunden med Harsyssel, skønt Vendala paa det Tidspunkt, da Kejseren gjorde sit Indfald i Jylland, og om hvilket Adam af Bremen skriver, var adskilt fra Harsyssel ved Limfjorden, som enten løber ud i det tyske Hav eller optager Oceanets Vande i sig.

¹⁵ *Albert Krautz*, d. 1517, Kannik i Hamburg. Ud gav en Række livfuldt og flot skrevne Værker paa Latin, hvori han giver en sammenhængende Skildring af Nordtysklands, Nordens og Danmarks Historie, der bragte meget ukendt for Dagen.

¹⁶ *Adam af Bremen*, tysk Historieskriver og Geograf, d. 1076. Besøgte i 1068 Svend Estridsøn for at faa Oplysninger til sit Værk i fire Bind, hvoraf det sidste er et geografisk Appendiks.

¹⁷ *Helmoldus*, Præst i Bosow i Polen i det 12. Aarh. Skrev *Chronicon Scavorum* (Slavernes Krønike), for Størstedelen efter Adam af Bremen.

¹⁴ Boghandler og Forlægger, død ca. 1600.

For det andet ved at sige, at han ikke vil benægte, at man kan sejle fra dette Sund til Norge, og alligevel paastaa, at Vendala mod Vest hænger sammen med det jyske Fastland.

Og disse to Udsagn kan ikke forliges.

Da Knud IV., Danmarks Konge, i Aaret 1085 efter at have vundet Sejr mod Øst mente, at Tidspunktet var inde til at genvinde England, som var mistet ved et ulykkeligt Tilfælde, og som han mente at have arveretsligt Krav paa, ”sejlede han”, siger Saxo, ”efter at have opbudt en Flaade til det limeriske Havs Kyster, hvorfra der er en ganske kort Udsejling til Havet, fordum farbar for Skibe, men nu lukket ved, at store Sandmasser har aflejret sig”. Dette bekræftes foruden af Pontanus ogsaa af Meursius¹⁸), som siger: ”Han (Knud) befaler Flaaden at samle sig i Limfjorden, hvorfra Overfarten den Gang var let og ikke som i Dag umulig paa Grund af aflejrede Sandmasser”. Og der er ikke Grund for nogen til at slutte, at der her kan forstaaes den østlige Munding af Limfjorden, hvor den i Nærheden af Hals løber ud i det Balthiske Hav. Thi dette modbevises let saavel af den vanskelige Overfart herfra til England, som af Andr. Angelettus’s¹⁹) udtrykkelige Ord i hans Levnedbeskrivelse af Knud den Hellige. Hans Ord om dette Togt lyder saaledes: ”Han befalede, at Skibene skulde føres til de vestlige Havne, hvor de saa skulde afvente hans Broder Olavs snarlige Ankomst med andre Skibe”. Rigtigheden heraf bekræftes ogsaa af den gamle Vise, som findes blandt dem, der omhandler de gamle Heltes Bedrifter, og som er samlet af Magister Andr. Vellejus²⁰) og forøget og udgivet med Noter af Hr. Peter Septimius²¹), de saakaldte Kæmpeviser. ”Udi Limfiord lagdes den Flode ind imod den vestre Side”. I Borch’s Collegiums fortrinlige Bibliothek findes et Landkort, som er tegnet med Haanden hverken i Gaar eller i Forgaars, og som yderligere viser det Aag, hvorved Thy forbindes med Harsyssel, betegnet Limfjords Minde, d. v. s. Limfjordens Port. At dette Sund forhen har været meget bredt, ses tydeligt hos Angelettus, som paa det citerede Sted siger, at en Flaade paa 1000

Skibe af Kong Knud var sendt derhen, og at den skulde forøges med endnu flere, som skulde sendes af hans Broder Olav.

Alt dette beviser, at Vesterhavet allerede forhen har gennemstrømmet Limfjorden, indtil Mundingen endelig blev lukket ved, at Sandet lidt efter lidt blev skyllet op fra Bunden, og Havet derved satte Laas for Fjorden og sig selv.

At Thy tidligere har været delt i flere Øer, end det er i Dag, er aldeles sikkert. Dog er jeg ikke enig med J. Kolding, som lader der være seks Øer, nemlig Hanstholm, Østholm, Jegindø, Livø, Egholm og Boddum, og heller ikke med Pontanus, som tilføjer Morsø. Thi de to første var allerede i deres Tid ligesom i vor ophørt med at være Øer, skønt man saavel af Navnet Holm som af Beliggenheden kan slutte, at de langt tidligere end vore Forfædre kan huske, har været adskilte fra Fastlandet ved en smal Havarm; ogsaa nu er - især hvis Vinteren har været lidt mild - Adgangen til dem begge vanskelig gennem Sumpe og grundet Vand, som sandsynligvis er opstaaet ved, at Havet har flydt ind gennem den smalle Munding, som saa blev tilstoppet af det medførte Sand, hvorpaa Vandet, som nu var blevet indelukket og stillestaaende, lidt efter lidt er sunket. Med hvilken Ret de tæller Livø og Egholm blandt Thys Øer, ved jeg ikke. Denne ligger 8 Mil fra Thy imod Øst og hører under vor Frue Kirke i Aalborg og er ogsaa i verdslig Henseende denne By undergivent; hin hører til Salling, som den ligger nærmest ved. At Boddum er en Halvø, indrømmer de begge. Morsø er for stor til, at den kan regnes for en Ø under Thy. For Resten vilde disse gode Mænd synes at have taget fejl i Antallet af Herreder og Sogne i Thy, som, hvis Morsøs blev medregnede, vilde have været langt flere. Saaledes kan Thy kun gøre Fordring paa en eneste Ø, nemlig Jegindø, som dog - beliggende midt mellem Thy og Morsø - i verdslig Henseende hører under Thy og i kirkelig under Morsø.

Fra gammel Tid er Thy delt i fire Herreder: Hillerslev, Hundborg, Hassing og Revs, som har faaet deres Navne fra Navnene paa ligesaa mange Landsbyer, ved hvilke det fordum var Skik at holde Ting, eller - hvad der lyder mere sandt - fra ligesaa mange Dyr, nemlig Ilder, Hund, Hare og Ræv, hvis Billeder endnu findes i Herredsseglene. Disses Omraade, indbefatter 51 Landsogne; hvorfra Kolding og Pontanus kan tilføje fem, maa de selv vide.

Bortset fra Ørum Slot findes der nu ingen Borge her. At der ogsaa har været en anden, ikke ringere end

¹⁸ Meursius, hollandsk Filolog, d. 1639. Han var en Tid Professor i Historie i Sorø.

¹⁹ Andreas Angelettus, Carmeliter-Provincial i Rom, d. 1678. Hans 1667 udkomne Levnedbeskrivelse af Knud d. Hellige er en Gengivelse af Ælnoth’s Krønike.

²⁰ Anders Sørensen Vedel (1542-1616) har oversat Saxo og udgivet Adam af Bremens Kirkehistorie.

²¹ Peder Syv (1631-1702).

dette, i Nærheden af Landsbyen Hillerslev (heraf Navnet Hillerslev-Hus), herom fortæller - foruden et stadig levende Sagn blandt Indbyggerne - Voldgrave og Pæle, der er bleven tilbage efter en Bro, som i Tidernes Løb er bleven ødelagt. Nordens mægtigste Dronning, Margrethe, lagde - i Følge Hvitfeld - dette samtidig med Ørum Slot til de kongelige Ejendomme efter for en aftalt Pris at have erhvervet det af Hr. Niels Strangesøn. Jeg skal ikke omtale de gamle Borge ved Sjørring Sø, Færgborg og Sjørringvold, hvis Rester endnu kan bese af nysgerrige; de var mindre end hine førnævnte og beboedes af Smaakonger og var i Forhold til Tiden godt befæstede til Beskyttelse for dem og deres mod Sørøvernes Indfald.

Thisted er den eneste Købstad i Provinsen. Men naar Hvitfeld optegner, at Hesøe udi Thy i Aaret 1532 fik skænket Købstadsrettigheder og en femaarig Skattefrihed, for at der kunde bygges en By, saa slutter jeg deraf, at Kong Frederik den Første, af glørværdig Ihukommelse, paa det Tidspunkt havde tænkt paa at flytte Thistedes Marked til en Landsby paa Østholm, Huchs-Øer, jeg tror, paa Grund af den gode Havn, Huchs-Øer Havn, den har fremfor Thisted, fuldstændigt beskyttet mod Storme. Men da Kongen døde det følgende Aar, blev der intet ud af den Sag.

Der er ligeledes kun et Kloster, Vestervig, som er meget berømt, ikke blot paa Grund af dets Ælde, men ogsaa paa Grund af de pragtfulde, en Fyrste værdige Bygninger, som ved deres Ry for Skønhed har lokket mange, selv fremmede, til at komme og bese dem og har saa bagefter henrykket dem til Beundring. Men jeg burde snarere sige: havde gjort dette. Thi omkring den 1. Januar 1704 blev det - sørgeligt at melde hærget af en ødelæggende Ildebrand og styrtede i den Grad i Ruiner, at man ikke en Gang tør haabe paa, at det nogensinde paany skal genopstaa til den fordums Pragt, i det mindste ikke for private Midler.

Men herom og om Herregaardene og om Floder, Søer og Bjerge skal der senere og paa rette Sted tales udførligere.

Klimaets og Jordbundens Godhed er en Anbefaling for denne Landsdel. At Klimaet er mildt og Luften sund, i Særdeleshed for de Indfødte, bevises af, at de fleste bevarer usvækket Sundhed langt op i Alderdommen, og af at Folk for det meste bliver meget gamle. Thi mange lever her halvfjerds eller firs Aar, adskillige dør først som hundredaarige. Sygdomme er her sjældne, bortset fra dem, der skyldes Alderdom eller Luksus (selv i det mest

maadeholdne Folkeslag findes der jo nogle, som hengiver sig til Bordets Glæder), og naar man undtager den i vort Fædreland fremmede Sygdom Skørbug²²), som dog kan bekæmpes enten ved Arbejde eller ved Midler, der findes herhjemme, idet nemlig Jorden frembærer Urter, som enten forhindrer eller i det mindste standser denne Sygdom, som Thyboerne, der bor mellem Fjorden og Havet, kunde have Grund til at nære endogsaa alvorlig Frygt for paa Grund af de fra begge Sider opstigende usunde Dunster, hvis ikke disse straks spredtes af de paa dette Sted herskende kraftige Vinde.

Det være sig dog langt fra, at jeg vil sige, at Thy er i den Grad fritaget for Sygdomme, at det jo ikke ogsaa en Gang er blevet straffet med Epidemier. Herom vidner tilstrækkeligt tydeligt de udstrakte Lyngheder, som findes her og der, og paa hvilke Marker, endnu den Dag i Dag adskilte ved bestemte Grænser, ligesom tavst klager over, at Bønderne er bleven revet bort fra at opdyrke dem. Den Farsot, man tror har været saavel den mest mindeværdige som ogsaa den skadeligste for denne Egn, er den, som i det fjortende Aarhundrede bredte sig over næsten hele Jorden, hvad der bekræftes ikke blot af den almindelige Overlevering, men ogsaa af Aarbøgernes trofaste Vidnesbyrd, og som paa Grund af dens Virkning af Menigmand kaldtes for *den sorte Død*²³), og som (efter Meursius) i den Grad *hærgede Danmark, at de fleste Egne var affolkede, og Markerne rundt omkring længe forblev udyrkede, fordi der manglede Bønder.*

Nogle Historikere henlægger denne Epidemi til ovennævnte Aarhundredes otteogfyrretyvende Aar, som f. Eks. blandt vore hjemlige Pontanus og Meursius. Joh. Adolf Cypræus henlægger den i sine Aarbøger over de slesvigske Biskopper til Aar halvtreds. Men Hvitfeld gør begge disse Aar til Pestaar, idet nemlig han og med ham Pontanus siger om Aaret 1348: ”Chronologerne angiver, at der dette Aar grasserede en grusom Pest i næsten alle Egne af

²² Skørbug er en tidligere ikke ualmindelig Sygdom, som skyldes Mangel paa visse Stoffer i Føden, de saakaldte Vitaminer, og som blandt andet viser sig ved Blødninger i Huden og fra det opsvulmede, blaalig-røde Tandkød.

²³ Oprindelsen til Udtrykket ”den sorte Død”, som anvendes om Pest i Almindelighed og især om Epidemien i 1348-50, er ikke helt sikkert kendt. Ifølge en Artikel i det amerikanske Tidsskrift ”Isis” for Maj 1926 findes det brugt første Gang af Pontanus. Sandsynligvis skyldes Navnet den Omstændighed, at der ved en bestemt Form for Pest, Hudpest, et eller flere Steder paa Huden danner sig en Blære, der snart brister og efterlader en sort Plet, en Nekrose (d. v. s. en Afdøen af Vævet).

Verden, hvis Lige man aldrig i Mands Minde har kendt” o. s. v. Om Aaret 1350 skriver Hvitfeld: ”Den Gang rasede den alvorligste Pest, om hvilken man har Huskeverset:

ROSTRUM, TRIVUSTUM, SPED LONGUM, TUNC
MALA PESTIS²⁴).

Og han skriver i Bispekrøniken: ”Aar 1350 sad (i Slesvig) Nicolaus 3. Brun. Disse Tider skæmmedes af hin grimme Pest, som fløj over alle Haves Kyster, saaledes at end ikke en Fjerdedel af Menneskene blev tilovers”. Og der tilføjes det lille Vers:

”Dengang hærged en Pest saa grum langs Havenes Kyster.
Een kun af fire man saa levnet, da den var forbi”.

Men denne Uoverensstemmelse mellem Historieskriverne forliges af hin gamle Billedkrønike, trykt (som der staar i den) 1497 i Augsburg, hvor der læses: ”En sørgelig og frygtelig Pest rasede dette Aar (1348) og de tre følgende Aar over næsten hele Jordkloden og hærgede i den Grad blandt alle Folkeslag, at knap hvert tiende Menneske af Tusinde blev tilbage” o. s. v. Saa at de første altsaa angiver Aaret, i hvilket Ondet opstod, de sidste derimod det Aar, da det udøste sine Kræfter i disse nordlige Egne.

I Hans kongelige Majestæts Justitsraad og Geheimearchivar, den velbyrdige Hr. Frederik Rostgaards udsøgte Bibliothek findes blandt andre Fortidsminder i et vist gammelt genealogisk Manuskript omtalt en epidemisk Sygdom, som for mange Aar siden hærgede Vendsyssel og Thy. Paa Grund af den forskellige Oprindelse er jeg tilbøjelig til at tro, at det er en ganske anden end den ovennævnte. Thi hin er først opstaaet i Østen mellem Jøder og Tyrker; og fra Orienten har den bredt sig til de vestlige

Folkeslag i Frankrig, Italien og Spanien, og er tilsidst under Edvard III's Regering, saaledes som Oxfordakademiets Aarbøger beretter, blæst ind over England og er, som Billedkrøniken siger ”opstaaet af den Stank, som Græshopperne, der i det samme Aar i umaadeligt Antal som en tæt Sky, der dækkede Himlen, fra Øst til Vest hærgede Urter og alle Jordens Frugter, efterlod, naar de døde”.

Men Manuskriptet fortæller, at denne Epidemi er opstaaet i England, idet en gammel Kone var behjælpelig med de uværdige Foretagender, der vovedes af en Hustru, som hadede sin Mand. Da der er en ophøjet Tavshed herom hos alle de Historikere, det er faldet i min Lod at se, har jeg ment det Umagen værd at fremføre hele Sagen, saaledes som den i hint Manuskript læses at være sket.

”For nogle faa Hundrede Aar siden levede der en ædel Mand ved Navn Palle Juel, fra hvem Juel'ernes Families Ahnerække er opstaaet, da han var den første blandt Slægtens Helte, hvis Navne Rygtet har overgivet til Efterverdenen. I hans Levetid falder hin ulykkelige Pest, som man plejer at kalde Manqvall eller Merkedød. Dette Onde siges først at være blevet antændt i England og, som det fortælles, med følgende Begyndelse: En vis lille ung Kvinde havde giftet sig med en Olding, der gik paa Gravens Rand, men da hun saavel i Sæder som i Aar var ham ulig, blev hun paa kort Tid led og ked af sit Ægteskab og beslutter snarest muligt at faa sin udlevede Ægtemand i Graven, for at hun kunde modtage den Yngling, til hvem hun allerede længe havde staaet i Forhold, i sit Sovekammer. Hun havde viet det graa Hovede til Proserpina²⁵), men i sin Utaalmodighed raadspørger hun en gammel Kone, som ad en Genvej skulde føre ham til Underverdenen. Denne søger først ved et Offer at behage de afdødes Aander, med hvem hun meget snart skulde forenes, hvad hendes Rynker fortalte hende, og sønderskærer omhyggeligt en lille Del af en Mavesæk, udtaget af et Menneskelig, og befaler hende at blande det sønderskaarne i den Føde, der skulde sættes for hendes til Døden viede Ægtemand. Hustruen adlyder, og ser, som hun havde ønsket, straks Oldingen udaande, saasart han smager paa det dødbringende Maaltid. Men den guddommelige Nemesis taalte ikke, at en saa afskyelig Forbrydelse forblev uhævnnet og lænker Hustruen til Sengen, ramt

²⁴ I dette Hexameter, som er citeret af en Del Forfattere fra de første Aarhundreder efter Pesten, er kun de sidste tre Ord Latin; de betyder: ”Den Gang (var eller rasede) den onde Pest”. Hos en af Forfatterne (Erich Pontoppidan) staar der: ”Rostrum (M) try Wurstum (CCC) Spidlongum (L) mors erat atra”. Udelader man her de ikke latinske Ord og læser, hvad der bliver til Rest, faar man: MCCCCL var den sorte Død, altsaa i Aaret 1350. Rostrum betyder altsaa M, maaske fordi der er en vis Lighed mellem et M og en Rist, paa tysk Rost; Wurst er en Pølse, tre Pølser er - med lidt Fantasi tre C'er, og Spedlongum er et langt Spid, d. v. s. et lille, gothisk I, idet Romertallene hyppigt skreves med smaa gothiske Bogstaver i middelalderligt Latin. Om denne Forklaring kan staa for en strengere Kritik, skal ikke undersøges her, men helt usandsynlig er den ikke.

²⁵ *Proserpina* eller *Persephone*, Zeus's og Demeters Datter, blev bortført af Hades (Pluto), Underverdenens Behersker, og gift med ham.

af den samme Sot, og drog samtidig hendes Elsker, der efter Sædvane besøgte hende, i samme Ulykke og snart efter i den fælles Grav. Imidlertid forlader et Skib en Havn i England, og medens det, efter at Mandskabet undervejs er død af Sygdom, kastes hid og did efter Bølgernes og Stormens Forgødtbefindende, da det jo nu er uden Styrmand, lander det ført af Vinden paa Vendsyssels Kyst.

Da Havboerne gaar om Bord i det (om de dreves af Iver efter at gøre Bytte eller efter at handle, er uvist), spreder de Smitten, som de fik i Stedet for Købmandsvarer, i Nabolaget.

Tilfældigvis standser Dagen før Christi Fødselsfest en Vandringsmand træt af Rejsen ved Gaarden Øjelstrup for at bede om Husly. (Paa den Tid var det nemlig en Pligt at modtage hvem som helst, endogsaa en fremmed.) Men Juel, der faar Mistanke om, at den nysankomne har sneget sig bort fra smittede Steder, sender ham til Præstens Hus, hvor der ikke vilde blive nægtet ham Husly. Da Juel den samme Aften før Helligdagen ved den tredie Nattevagt gik ind i Kirken for at overvære de hellige Højtideligheder, giver han efter længe at have ventet forgæves paa Præsten, en Tjener Befaling til at hente ham og paalægger ham at tilbagelægge Vejen, saa hurtigt det kunde lade sig gøre. Denne gaar og banker paa Døren, men til ingen Nytte, og da ingen lukker op, slaar han en Rude ind med Næven og spørger om Grunden til den usædvanligt lange Tøven. Men hans Ord lyder for de døde. Efter længe med begærlige Ører at have ventet paa et Svar allevegne fra opfanger han til sidst kommende fra Soveværelsets inderste Krog Stemmen af en halvdød Kvinde, der klager over, at den dødbringende fremmede paa Juels Befaling var kommet ind i Huset, og at hun var alene tilbage af hele Familien og nu drog sit sidste Aandedrag, og at hun snart skulde ende sit Hus's Skæbne, idet intet gjorde hende mere ulykkelig, end at hun skulde dø sidst. Tjeneren vender straks tilbage og beretter hele Sagen til sin Herre, som lægger Ligene paa de Vogne, som var for Haanden, og bringer dem til Stranden efter først at have spærret Adgangen til Huset ved at drive Pæle i Jorden. Og denne Sot spredte sin Edder vidt og bredt i Nabolaget."

Heraf fremgaar det tydeligt, 1) at England er Udgangsstedet for denne Sygdom. Dette bekræftes ogsaa af de engelske Navne, hvormed den betegnes, nemlig *Manqvall* og *Merkedød*. *Manchwealm* betyder hos Angel-Sachserne Pest, Farsot, paa Engelsk: a plague, pestilence or mortality among men, saaledes

som Gvil. Somnerus siger i sin Saksisk-Latinsk Engelske Ordbog, a Manqveller er paa Engelsk det samme som murtherer, Manddræber, efter Minshæus's "Indførsel i Sprogene". Ordet Merkedød er ogsaa af engelsk Oprindelse og sammensat af Merch (hvad der paa Cambro-Britannisk betyder *Datter*, *Kvinde*; f. Eks. Mab a Merch: Mand og Kvinde) og Deadt, Død, saa at det betyder: Kvindens Død eller Døden bragt af en Kvinde. Hvis man da ikke vil foretrække, at dette sidste Ord skal være Dansk, og at der i ovennævnte Manuskript ved Afskriverens Fejl skal læses i St. f. Merchel (thi saaledes skrives det med vor sædvanlige afkortede Skrivemaade) Merchedød eller Mercheligh Død. Til denne Mening er jeg kommet ved Hr. Hvitfelds Autoritet, som, da han ved Aar 1350 taler om hin epidemiske Sot, som han kalder den store Død, tilføjer: "Dette skal være den Merckelig Død". Saa at den altsaa kunde synes at kaldes af Englænderne Manqvall, men af os den Merckelig Død.

2) fremgaar det, at denne Sygdom ogsaa har hærget blandt Thyboerne, hvad sikkert bevises af Omtalen af den Gaard, som Palle Juel siges at have beboet paa den Tid, og som havde Navnet Oyelstrup²⁶). Senere beboedes den af en Sønnesøn af samme Navn og kaldes i det ofte omtalte Manuskript med en ringe Forandring af Bogstaverne for Ugelstrup og i Dag for Ulstrup. Under Hundborg Herred skal den blive yderligere omtalt.

Hvad Tidspunktet angaar, maa vi, da vi ikke har andre Hjælpemidler end Formodninger til at efterforske Aaret, som frembragte den Pestilens, sige, at den sandsynligvis maa henlægges til det fjortende Aarhundrede: Hvitfeld beretter nemlig i sin Bispeskronike, at Palle Juels Sønnesøns Sønnesøn, Hartvig, i Aaret 1500 døde i Ribe Bispesæde, som han havde beklædt. Hvis man regner fire Slægtled tilbage fra ham (en Generation eller et Slægtled, siger J. Boemus Aubanus²⁷) i sin Bog om alle Folkeslags Sæder, udgør 30 Aar), ender Palle Juels Slægtled i Aaret 1380 eller 1370. I Oxford-Akademiets "Antikviteter" staar at læse, at der ogsaa i dette Aar havde hærget en forfærdelig Pest i de vestlige Dele af England, og at der var nogle, som tilskrev den de umaadelige Regnskyl, som nylig var faldet, medens

²⁶ *Palle Juel* har ikke ejet Ulstrup i Hundborg; men han ejede ca. 1350 Øgelstrup i Raasted Sogn, Ulvborg Herred.

²⁷ J. Boemus Aubanus, d. v. s. J. Beham fra Aub i Würzburg, var i Slutn. af det 15. Aarh. Kapellan i Ulm. Mest kendt er hans Bog: "Alle Folkeslags Sæder, Love og Skikke", som udkom i 1520, og som i et helt Aarhundrede var en af de mest læste Bøger i Europa.

andre anførte andre Aarsager. Disse forbigaar Forfatteren dog i Tavshed, maaske i Rædsel over Forbrydelsens Umaadelighed. Om dette dog nu mere end nok!

Indbyggernes retlinede Naturel synes ikke med Urette ogsaa at kunne tilskrives Klimaets Beskaffenhed, hvis man da skal høre Cicero, som i sin anden Tale mod Rullus siger: ”Menneskenes Sæder skyldes ikke saa meget noget, der er Slægten medfødt, som de Forhold, der stammer fra selve Stedets Natur og Levemaaden, og de Ting, hvoraf vi ernæres og lever”. Thi de fleste af dem (jeg skal ikke vove at paastaa det om dem alle, da der jo alle Vegne ses Klinte blandet i Hveden) frembyder en vis Nobelhed, idet de meget strengt iagttager, hvad der er Ret og Skel. Desuden synes Gæstfrihed at være dem medfødt; deres Huse staa aabne for fremmede. Saaledes modtager de ikke blot enhver ankommende og Pilgrim, der beder om det, i deres Hus, men de byder dem ogsaa til deres Bord, og nøder endog dem, der ikke har Lyst. Og naar de fremmede tænker paa at drage bort, bringer de dem uden Vederlag til Hests eller til Vogns til det Sted, de ønsker.

Thyboernes Levemaade er særdeles tarvelig, og deres Bord uden Kunst. Befolkningen saavel i By som paa Land lever af Tamkvægets Kød, Grøntsager, Fisk, Mælkemad og Brød, især af Rug, men i Mangel heraf af Byg. De bedrestillede og rige, som har større Gaarde, lever mere overdaadigt, saa at deres Borde efter Ønske er besat med Haresteg, Fugle, baade vilde og tamme, og de mere fine Fiske. Kroer findes ikke her som andre Steder paa Landet, men enhver er tilfreds med sine egne Forraad og bruger for at slukke Tørsten om Sommeren for det meste Mælk, om Vinteren Øl. Hjemmelavet Brændevin, som udvindes af Korn, anvendes hyppigt her, men mest af Havfiskerne, hvem denne Brændevin ofte tjener til Føde, naar de tre Dage i Træk ligger ude paa Dybet for at fange Fisk.

Deres Klædedragt bestaar ligesom deres Føde kun af, hvad der er nødvendigt og let at erhverve; thi Menigmand bruger kun Klæder af Skind og Uld. Kvinderne er nemlig overmaade dygtige til Vævning, hvorfor man i næsten ethvert Hus finder en Væv, til hvilken de vier deres Fritidsarbejde, idet de væver Klæder med eet, to eller undertiden flere Skafter. De bør ogsaa roses for deres strikkede Klæder, Undertrøjer, Strømper og Vanter, hvilke de har travlt med at lave af Uld, ikke blot til sig selv, men ogsaa for at sælge dem til andre.

Intetsteds ser man en større Omsorg for at holde sammen paa, hvad man ejer, og ikke blot hos Mændene, men ogsaa hos Konerne, som med en smuk Kappelyst i Flid bestræber sig for at faa Regnskabet til at stemme med Mændenes Forretninger og ved fælles Arbejde at gøre disse lettere.

Og ikke mindre er Thyboernes Lærnemhed til Haandværk, især de mekaniske. Derfor findes rundt omkring et ikke ringe Antal Haandværkere, hvoriblandt der er en Del, ogsaa af Bondebefolkningen, der som fødte Mekanikere, uden Læremestre, alene fordi de er vant til at efterligne, af Træ, Jern o. s. v. frembringer forskelligt Husgeraad med en saadan Akkuratesse, at man skulde tro, at det var kommet fra de allerfineste Værksteder. Her ser man foruden Møbelsnedkerarbejde af enhver Art Ure, som, skønt udelukkende lavet af Træ og uden den mindste Smule Jern i sig med Undtagelse af, at de har Jerntraad til Tænder paa Hjulene, dog i flere Aar nøjagtigt har angivet Timer og Kvarter ikke blot ved en Viser, men ogsaa ved Lyden af en Klokke, der slaas af en Hammer. Lad mig forbigaa de Arbejder, der udførtes af en vis Bondemand i Villerslev, som for faa Aar siden plejede at lave Skeer af Buksbum og Pæretræ saa kunstfærdigt, at de, der endnu benytter nogle af dem, ikke vil ombytte dem med Sølvskeer, idet de ikke spørger efter Materialet, men vurderer Arbejdet.

Allerede længe kendt har de Visby Knivmede været, hvis Værksteder vi skylder hine Foldekniive, som, forsynede med Haandtag enten blot af Jern, men fint poleret, eller med Plader dekoreret med Rav eller Havmuslinger, begærligt samles og udføres af især fremmede Opkøbere.

Ingen skal dog tro, at Thyboerne ikke kender andet end Hammer og Økse. For ikke saa længe siden boede paa en Gaard i Vang en vis Laurids²⁸), som født paa Landet og opdraget paa Landet alene ved Praksis havde opnaaet en saadan Øvelse i Kirurgien, at der, paa Grund af hans store Færdighed i at helbrede hvilken som helst Slags Saar og i Særdeleshed Benbrud, strømmede overmaade mange til ham som til en anden Pæon²⁹), ikke blot fra de nærmeste Egne, men ogsaa fra Norge paa den anden Side af Havet. Paa

²⁸ Denne Laurids anføres i Kirkebogen i Vang at være blevet begravet 17. Marts 1699; han betegnes Laurids *Badskær*, men har sikkert oprindelig været Skrædder. Han er Fader til den 1764 fødte, langt mere bekendte Benbrudslæge Mads Lauridsen, Vang.

²⁹ *Pæon* eller *Pæan* er et Tilnavn til Apollo som Guddom for Lægekunsten.

Grund af denne Berømmelse blev han, hvis jeg husker ret, i Aaret 1696 hentet til København til Danmarks største Admiral paa det Tidspunkt, den velfortjente Hr. Niels Juel, for at fordrive, eller i det mindste mildne, de Smerter, som paany var begyndt at slide i hans Arm, der ved et ulykkeligt Tilfælde tre Aar i Forvejen var brækket og havde været meget behandlet af andre, og hvilke han ogsaa med lykkelig Haand fik til at svinde saa godt, at den Salige³⁰) Helt tilskrev ham sin fulde Heldbredelse. Og da han beredte sig til Hjemrejsen, lovede Juel ham, foruden Belønningen for at han havde gengivet ham Sundheden, ved sin Hjælp at skaffe ham Plads mellem Københavns Borgere og Kirurger. Men den allerede gamle Mand vilde hellere tilbringe Resten af sin Tid i Mørket, end i Offentlighedens Lys udsætte sig for manges Misundelse. Ikke længe efter døde han og efterlod sig en Søn som Arvtager til saavel sin Kunst som sin Færdighed.

Hvor velskikket til boglig Syssel Thyboernes Forstand er, derom taler ved fortrinlig Lærdom og Kundskab de Mænd, som vore Fædres lærde Tid har set udgaa fra denne Provins. Lad det være nok blandt de mange at nævne en, om hvem Mindet er baade lysende og frisk, nemlig den meget berømte Hr. D. Christian Lodberg³¹), hvem Dyd og Lærdom efter en Kamp fra de yngste Aar med en stedmoderlig Lykkes tusinde Hindringer, med strenge Rejsers tusinde Farer havde bragt gennem forskellige ærefulde Hverv til Bispeværdigheden i Ribe Stift, i det fremmede dækket med Hæder, hjemme med Yndest. Herom vidner ogsaa de Mænd, der er født i denne Landsdel og endnu i vor Tid efter at være blevet oplært i de frie Kunster med Hæder tjener det Offentlige, dels med deres Raad i Forsamlingen, dels med deres Ord paa det hellige Katheter. For ikke at tale om den medfødte Kærlighed til de humanistiske Kunster, som har ført nogle Thyboere som voksne fra den fædrene Plov til den lærde Skole, hvorfra de landlige Forældres Fattigdom, Sparsommelighed eller Misundelse havde udelukket dem som Børn, til et vidunderligt Eksempel for andre, medens Venskabet med deres Slægtninge kom i anden Linie, efter at de var begyndt at søge Omgang med Muserne.

Men er der noget underligt i, at Studiet af de frie Kunster de foregaaende Aarhundreder her som andre

Steder har ligget dødt, da Indbyggerne, vante til at bruge Vaaben, ofrer til Mars, og ikke til Phøbus³²). Thi at dette Folk tidligere har været krigersk, kan ingen betvivle, som ved, at ogsaa Thyboerne, altid Forbundsfæller i Krig og Strabadser, har Del i Lovprisningen af de Bedrifter, som rundt om i Annalerne tilskrives Cimbrerne og blandt dem Vendelboerne. Der er dog ogsaa dem, der uretfærdigt prøver at brændemærke dem for Fejghed, idet de støtter sig til en vis gammel Vise om Kampen mellem Danmarks Konge Christoffer III og de oprørske cimbriske Bønder; den er udgivet af den velfortjente Peder Syv, og der staar bl. a.:

Først saa flyede de Morsingboer, og saa de Forrædere af Thy,
Efterstod goden Vendelbo, for, han vilde ikke fly.

Men hvis nogen vil sammenligne denne Vise med mere troværdige Historikere, vil han let indse, hvor megen Tiltro den fortjener ved en billig Bedømmelse. Lad os høre Pontanus, hvis Ord om Aaret 1441 lyder: ”Jeg finder opskrevet i Aarbøgerne, at der har været omkring femogtyve Tusind (Bønder). Mod dem leveredes først den 3. Maj ved St. Jørgensbjerg i Hanherred nærved Aagaard et heftigt Slag, i hvilket Eske Brok³³), som paa Grund af sin Grusomhed var Bønderne særlig forhadet, blev dræbt og sønderskaaret. Ogsaa en bajersk Anfører blev dræbt, og tolv Herremænd blev fanget, hvilke Henrik Tagesøn sørgede for alle blev henrettet. For at revse dette deres Overmod angreb den udvalgte Konge, Christoffer, dem atter efter at have grebet til Vaaben omkring 3. Pinsedag, som var den 6. Juni, og overvandt dem, men mistede en af sine Herremænd, Jens Brok. Men af Fjenderne faldt, foruden alle Bøndernes Anfører Henrik Tagesøn, følgende levende i hans Magt: Hellus, Herrulf og Andreas med Tilnavnet Holst; de blev alle, sammen med seks andre, lagt paa Hjul. Af den øvrige blandede Flok Bønder dræbtes 600, skønt andre gør Tallet meget større og angiver, at der faldt 1800. Resten blev slaet paa Flugt, mange ogsaa taget til Naade; men af disse maatte de fleste senere løskøbe sig. Hvad selve Slaget angaar, berettes følgende: Bønderhæren havde forskanset sig paa Toppen af et Bjerg paa en saadan Maade bag Vogne og Karme, at Rytteriet slet ikke vovede at angribe dem. Imidlertid kaldte hver enkelt af Herremændene sine Bønder til

³⁰ ”Salig”, fordi Niels Juul var død 1697, altsaa 14-15 Aar før disse Disputerøvelser blev til.

³¹ Christen Jensen Lodberg, født 1625 i Todbøl, Lodbjerg Sogn, var fra 1681 til sin Død 1693 Biskop i Ribe.

³² Phøbus er den samme som Apollon, Visdommens Gud.

³³ Eske Brok, Ridder og Lensmand paa Københavns Slot, senere paa Aalborghus.

Side og lovede dem Sikkerhed, naar de blot vilde love Lydighed i Fremtiden. Da Bøndernes Antal herved lidt efter lidt svandt ind, angreb Hærføreren dem og tilføjede dem det Nederlag, vi har omtalt." Pontanus nævner her et dobbelt Slag: i det første blev de kongelige Tropper slaadet af Bønderne, fordi de den Gang kæmpede med forenede Kræfter; men da

Herremændene, som - trofaste mod Kongens Sag - førte Modstandernes Hær i det andet, kunde indse, at de paany maatte løse en ligesaa vanskelig Knude, kaldte de i det andet Slag af Frygt for, at de skulde lide samme Skæbne, som de kort i Forvejen havde lidt, hver enkelt sine egne Bønder ud fra Lejren og opfordrede dem til at forlade Oprørerne og ophøre med at kæmpe mod Kongen, hvem de skyldte Lydighed. Herved tyndedes der ud i Bøndernes Tropper, og de tiloversblevne maatte - lettere at besejre - enten sone deres Hovmod med Døden eller købe sig Naade for Betaling.

Heraf fremgaar det, at Thyboerne ikke har grebet Flugten, men efter Formaning frivilligt har nedlagt de Vaaben, de letsindigt havde grebet mod Kongen. Det er altsaa sandsynligt, at en af dem, der holdt fast ved den slette Plan og som havde svært ved at bære det uheldige Udfald af den ubesindige Ekspedition, har udbredt denne Vise om Thyboerne iblandt Folk, fordi han vilde sætte en Plet paa dem paa Grund af deres Bortgang, skønt de snarere synes at have fortjent Ros, fordi de hellere vilde afbryde Forbindelsen med de slet tænkende, end opgive deres Lydighedspligt. Hertil kommer, at der overhovedet ingen Omtale sker af det første Slag i hin gamle Vise; urigtig er ogsaa Fremstillingen af Henrik Tagesøns Død, som berettes at være faldet i Slaget, skønt dog Historikernes overensstemmende Vidnesbyrd hævder, at han blev taget til Fange og lagt paa Hjul og sammen med de andre Oprørsførere led den retfærdige Straf for sin Ubesindighed.

Deres Efterkommere har ikke skyet Vaabnene og skyer dem heller ikke i Dag, hvor Nødvendigheden byder. Det er bekendt, at da Svenskerne i Aaret 1643 oversvømmede Jylland, saa man skulde tro, alt Haab var ude, holdt Thyboerne modigt Stand, førte fra Limfjordens Skrænter til Havets Kyst